

אריה ארזי - מנחה סדנאות לניהול ומנהיגות, ומרצה על נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.

arye.arzi@gmail.com, 054-6603336 <https://www.aryearzi.com>

פרשת תולדות

יצחק אבינו – דמעות מלאכים והנהגות אנוש

יש הסבורים כי משעה שנעקד יצחק על גבי המזבח נעשה מנותק מענייני העולם הזה ונקשר כל כולו לעולמות עליונים.¹ לאור זאת העיון שלפנינו יבחן את הקשרים הבין-אישיים של יצחק אבינו בשלושה מעגלים: מעגל הזוגיות – יחסו לאשתו רבקה; מעגל ההורות – יחסו לעֶשָׂו בנו; מעגל השכנות – יחסו לשכניו. העיון יראה כי יצחק היה לא רק "עולה תמימה" אלא גם דמות מופת ביחסיו עם בני אנוש הסובבים אותו.

זוגיות

בתחילת פרשת תולדות מספרת לנו התורה על תפילתו של יצחק: "וַיַּעֲתֶר יִצְחָק לֵה' לֵנֶכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הוּא וַיַּעֲתֶר לוֹ ה' וַתִּהְיֶה רַבָּקָה אִשְׁתּוֹ" (כה: כא). אומר חזקוני: "לתקנת אשתו ... אבל בשבילו לא היה מתפלל, שהרי היה יודע שאינו עקר, כדכתיב: כי ביצחק יקרא לך זרע". גם הספורנו מפרש כך. לפי פירוש זה נשאלת השאלה מדוע התפלל רק על אשתו ולא על עצמו, הלוא שניהם היו ללא פרי בטן? על זה עונים המפרשים כי יצחק היה בטוח לחלוטין שלו עצמו יהיה זרע, וביטחון זה נבע מהבטחת הקב"ה לאברהם "אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אֲחֲרָיו" (יז: יט). עם זאת הקב"ה לא הבטיח מי תהיה האישה שממנה ייוולדו צאצאי יצחק, ולכן התפלל יצחק לקב"ה "שכל הבנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו, ואף היא התפללה שכל הבנים שתתן לי יהיו מן הצדיק הזה".² יפים לכאן דבריו של הרד"ק בפירושו על אתר: "הרבה בתפילה על אשתו שתלד, לפי שהיה אוהב אותה אהבה יתרה כמו שפירשנו, ומאהבתה לא רצה לקחת אשה עליה ולא אחת מנערותיה".

הנה מצאנו ביצחק וברבקה מסירות לזוגיות, זוגיות שלא הייתה קיימת בשאר האבות – לא באברהם שהוליד גם מהגר ומהפילגשים, ולא ביעקב, שלו היו ארבע נשים. בין השאר קיימת כאן התחשבות מיוחדת של יצחק ברעייתו, ובוה שונה מאוד דרכו של יצחק מהתנהגותו של יעקב שבאותה סיטואציה של עקרות טוען ככעס כלפי רחל: "וַיִּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֲנִי לְהַיִּים אֲנֹכִי אֲשֶׁר קָנַע מִמֶּנּוּ פְרִי בְטֶן." (ל: ב).

אבהות

רבים הם שהעלו דופי ביכולת של יצחק לעמוד על טיבם של בניו. עד שקוצר ראייתו הפיזי שמוזכר בפסוקים, הפך לדימוי לקוצר ראייה להכיר באופיים של עשיו ויעקב. מצב זה נתפס כרקע לסיפור גיבת הברכות, שבו רבקה רואה צורך להערים על יצחק משום שהיא חוששת שהוא יעניק את הברכה לבן שאיננו ראוי לכך – לעשיו. אולם פשוטו של מקרא אומר שאין הדבר כך. שהרי הכתוב מעיד "וַיְהִי עֶשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחֲתָנִי וְאֶת בְּשֵׂמֶת בַּת אֵילָן הַחֲתָנִי. וַתְּהִינָן מֵרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרַבָּקָה" (כו: לד-לה). אם כן, מה הביא את יצחק לקרב ולאהוב את עשיו אף שידע על לפחות חלק ממגרעותיו? כדי להבין זאת הבה נבחן את המדרש שלהלן על הפסוק "וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהַלְתָּן עֵינָיו מִרְאֵת וַיִּקְרָא אֶת עֶשָׂו בְּנוֹ הַגְּדֹל" (ברי' כז: א):

¹ ראו למשל "ברקאי (תשס"ט), באר לחי רואי. נדלה מ www.biu.ac.il/jh/parasha/sarah/brk.html.

² בראשית רבה סג:ה.

שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת ... ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו

[של יצחק] והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו.¹

הרב עזרא ביק מציין במאמר על הפרשה, כי המדרש מלמד על החוויה הקשה שחווה יצחק בשעה שהיה עקוד על גבי המזבח בידי אביו מולידו.³ זמן זה השפיע על התנהגותו וגרם לכך שהוא לא היה מסוגל, מן הבחינה הנפשית, להרחיק או לדחות את בנו, גם אם בן זה גרם לו מורת רוח. הרב ביק מדגיש את חוסר היכולת הנפשית לדחות את עשיו, וניתן להוסיף לחוסר היכולת הזה גם שיקול חינוכי, כפי שמראה המדרש הגדול:

"וַיִּצְחָק יִצְחָק אֶת עֵשָׂו" – וכי לא היה אבינו יצחק יודע במעשה עשיו שהן כעורין?! והכתוב אומר "הֲלוֹא מִשְׁנֵאִידָה ה' אֶשְׁנָא", ומפני מה אהבו? אלא היה אוהבו בפניו בלבד כדי לקרבו ולמשכו, שהרי קל וחומר, אם כשהוא אוהבו מעשיו מקולקלין, אֵלוֹ שֵׁנָאוּ וּרְיָחֵקוּ עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה! ואמרו רבותינו לעולם תהיה ימין מקרבת ושמאל דוחה, לכך נאמר "ויאהב יצחק את עשו".

נמצאנו למדים כי יצחק דווקא כן הכיר את עשיו על מגרעותיו, כפי שמעירים הפסוקים. אך אלו לא מנעו ממנו לאהוב את עשיו, בין אם זאת משום החוויה שיצחק עבר ובין אם זאת משום ההבנה החינוכית של יצחק. וכפי שמלמדים הפסוקים, עשיו השיב לאביו אהבה.⁴

שכנות

בתחילת פרק כ"ו מספרת התורה על הבטחתו של הקב"ה ליצחק: "גִּיּוֹר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי לֵדָר וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֶּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּ" (כו : ג-ו). אכן, יצחק מקיים את הציווי ויושב בגרר. בהמשך, לאחר הריב עם רועי גרר, יצחק מגיע לבאר שבע ושם נגלה אליו הקב"ה ומברכו בברכת הזרע (שם : כד). תגובת יצחק לברכה זו היא "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' (שם : כה).

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק מפרש בפירושו משך חכמה כי "הנה ענין בניית המזבח היה לפרסם הנבואה או הנס, אשר על זה בנה המזבח". לאור זאת הוא שואל מדוע לא בנה יצחק מזבח לאחר הבטחה הנבואית הראשונה שקיבל בדבר ירושת הארץ. על זה עונה הרב מאיר שמחה שתי תשובות: האחת פרגמטית – יצחק חשש שבניית מזבח שיעיד על הנבואה הזאת דווקא, תעורר את חמת שכניו ותביא למלחמה. אולם לנושא דיונינו מעניינת בעיקר התשובה השנייה, המייחסת ליצחק שיקול מוסרי ולא שיקול תועלתני: "ועוד כי היה נגד דרכי המוסר אשר אנשי הארץ שלמים הם אתו יביט לנחול ארצם, לכן לא פרסם המראה הזה ולא בנה מזבח". היינו לא פחד ממלחמה הניע אותו מבניית המזבח, אלא רגישות מוסרית לשכניו. שאין זה רגיש להציף אל מולם את ההבטחה האלוהית שאת ארצם זרעו עתיד לנחול.⁷

לסיכום – נמצא שליצחק אבינו רגישות רבה ביותר לסובבים אותו: לרעייתו רבקה, לבניו, ובהם עשיו, ולשכנים שבקרבתם חי. יצחק אינו "מנותק" כלל ועיקר. בעניין עקרונות של רבקה הוא פועל לטובתה; הוא מקרב את בנו ה"בעייתי" ומטפח עמו מערכת דו סטרית של אהבה; והוא מכבד את תושבי הארץ אשר בקרבתם חי. אם כן, יצחק יכול להוות דוגמה ומופת לדורות לא רק באמונתו הנעלה, בנכונותו להיעקד ובדבקותו בקב"ה אלא גם בהנהגות אנוש; בדברים הקטנים לכאורה שבין אדם לחברו, שבהם נבחנים ומתנסים כולנו.

¹ בראשית רבה, סה"י

³ שיעור מוקלט של הרב ביק על עיוורונו של יצחק. נדלה מאתר www.etzion.org.il/vbm/keshet_archiv.php.

⁴ לעיון נוסף והרחבה ראו מאמרו של הרב אמנון בזק (תשס"ה), בין אברהם ויצחק באתר של ישיבת הר עציון www.etzion.org.il/vbm/parsha.php.

⁷ וראו את דברי הרב שלמה ברין: "המשך חכמה מחדש כי דרכי המוסר נקבעים דווקא לפי התפיסה האנושית ולפי יכולת ההשגה השכלית האנושית... על יצחק מוטלת המשימה לפרסם מה שהשכל האנושי והמוסרי יכול להזדהות עמו ובכך יקרא בשם ה'" (פרשת תולדות בין אברהם ויצחק בבניית המזבח: על פשר בניית המזבחות על ידי האבות. נדלה מאתר www.etzion.org.il/vbm/update_views.php?num=3203&file=/...rtf).